

másba lengése”, „képlékenysége” azonban mintha visszafogottabb lenne, mint költészetének előbbi stádiumaiban.

Marsall László negyedik kötetének verseiben meglehetősen nagy szövegellenállású költészettel állítja szembe olvasóit. „Mitikus világstruktúrájának” dekodolásához egy sor allúziót, allegóriát, egy sor konnotációt kell megfejtenie, s ezekhez nem minden esetben talál kellő fogódzó. Az *Egy világ mintája* azonban mindenképpen sűrített, kondenzált vers-élményben részesíti az olvasót, még ha olykor enigmatikus megoldásai, idő- és kultúramontázsai próbára teszik is a versről való (egyre lanyhuló) gondolkodását.

HARKAI VASS Éva

A VILÁGREND KÖLTŐJE

Cs. Szabó László: *Shakespeare*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Cs. Szabó László könyve arról győz meg bennünket, hogy nemcsak Shakespeare műveinek, hanem a róla szóló írásoknak az olvasása is gyönyörűséget okozhat. A világrend költője — ahogy Cs. Szabó egyik esszéjének címében nevezi — újabb és újabb elemzőket kényszerít arra, hogy felidézzék a kort, az embert és műveit. A Shakespeare-kutatásoknak vannak koronként változó preferenciái. Az elmúlt néhány évtized kritikai irodalmában két fontos tényező vizsgálata állt előtérben: a drámák emblematikájának és ikonográfiájának a kutatása, valamint a darabok politikai szempontú értelmezése. Ez utóbbi a művek világában és létrejöttében nyomon követhető politikai-történelmi összefüggések rekonstrukcióját és interpretációját végzi el. E munkák olvasása éppúgy szellemi izgalmat jelent, mint az elemzés tárgyát képező műveké — hiszen az interpretációban feltáruló „titkok” mellett a drámák világa is felidéződik. Még akkor is, ha az elemzés egyetlen nézőpontot érvényesít. Cs. Szabó László *Shakespeare*-könyve (melynek legtöbb írása a hatvanas években keletkezett) abban tud mást és részben többet nyújtani a szak tudományos feldolgozásoknál, hogy nem egy-egy aspektust vizsgál, nem a részletekre összpontosít, hanem az egészszel foglalkozik.

Az egészreirányultság ellenére a háromszáz oldalas könyv tulajdonképpen torzó, töredék. Ezt azonban nem a kötet sugallja, hanem a kiadói utószóából tudható meg. Cs. Szabó László azt tervezte, hogy azokról a drámákról, amelyekről addig nem írt, a könyv számára új esszéket készít. Elképzelése az volt, hogy „esszégyűjteményében sikerül majd megmutatnia a Shakespeare-óceán valamiféle viszonylagos teljességét”. A kötetben azonban — a szerző 1984 őszén bekövetkezett halála miatt — már csak egyetlen új dolgozat kerülhetett, a *Szeget szeggel* elemzése. Korábbi esszéiből a könyv számára négyet tudott részben át dolgozni. A kötetben közzétett huszonegy írás 1957 és 1984 között keletkezett, az

előszóából tudjuk: „1951 és 1984 között mintegy negyvenszer »írt« az emberről és a darabjairól, kor- és irodalomtörténeti háttéréről, az angolok ikonfestő udvari művészetéről”. Az egyes drámák elemzése (*Tizenhat a harminchétből* — mondja a fejezetcím) többnyire valamilyen színházi előadás inspiráló hatásából indul ki. Erre az ösztönzésre a szerző nem mindig hivatkozik, gyakran csak utalások sejtetik az esszék színházi gyökerét. Minden írásban jelen van azonban az a teljességeszmény, ami Shakespeare korában a színház és a dráma viszonyát jellemezte. A drámákat elemző rész előtt két rövidebb fejezet áll: az *Előjáték*, melynek két esszéje közül az első a középkori angol misztériumjátékokkal, a második Morus Tamás alakjával foglalkozik. *A kor s az ember* című középső fejezet öt írása a korabeli Európa történetébe ágyazottan vizsgálja az Erzsébet-kori angol irodalom és művészet, valamint a shakespeare-i életmű sokrétű összefüggéseit.

Cs. Szabó László esszéi szoros értelemben véve nem tekinthetők műelemzéseknek. Ha egyetlen drámával foglalkozik, akkor is legalább akkora teret szentel a kornak és a kortársaknak, mint a kortörténeti eszmefuttatásokban, ahol viszont mindig érinti az egyes műalkotásokat is. Cs. Szabónak mindig az egészről van mondanivalója, és ezt minden esetben más módszer megválasztásával valósítja meg. Noha az *Alkalom* című esszékötete bevezetőjében azt vallotta, hogy „nincs munkamódszerem”, a végső kidolgozás, az eredmény mégis bizonyos egységes szemlélet- és megközelítésmódról tanúskodik. Mindez nem az egyes írások felépítésében érhető tetten, hiszen például a *Titus Andronicus* elemzésének fele Senecával és a senecai hatással foglalkozik. *A velencei kalmár*ról szóló esszé az Angliában élő zsidók helyzetének történelmi változásaiából és egy kivégzés tényéből indul ki, a *Szeget szeggel* a darab lineáris elemzését adja, és így tovább. A felépítés, a szerkezet változatossága mögött azonban ott rejlik számos közös vonás. Ilyen — többek között — az értékítéletektől való idegenkedés. Az esszéforma mindig csábít arra, hogy a szerző pusztán érték kijelentéseken keresztül szóljon a műről, és nagyvonalúan átlépjen a konkrét tények vizsgálatára. Cs. Szabó éppen az ellenkező módon jár el. Az értékelésről ő maga írja: „Idegenkedem a romantikától hajdan újjászületett irodalmunk nagy szavaitól dicséret s rosszallás dolgában egyaránt.” Esszéiben a tények vizsgálata, a közöttük meglévő összefüggések feltárása áll a középpontban. Feltételezéseikbe a legkritikább esetben bocsátkozik, s ha igen, akkor erre fel is hívja a figyelmet. Shakespeare életútja kapcsán többször visszatér arra a kérdésre: mi történhetett az alatt a nyolc-tíz év alatt, amiről semmit sem tudunk, s ami a Shakespeare londoni létéről szóló első, 1592-es híradást megelőzte. A kötet élén egyébként joggal áll csupán a név. Cs. Szabó a művek mögött is az embert kutatja, s a kort is azért vizsgálja, hogy az emberről pontosabb képet adhasson. Egy helyütt így jellemzi őt: „Gyűjtő ember volt, földet és bérletet vásárolt, adót bérelt, számlálta az aranyait. (Mint Arany János.)”

A hasonlat első pillantásra talán meglepő: hogy kerül ide Arany János? A magyarázatot ismét csak a könyv egésze adja meg. Cs. Szabó László ugyanis — noha több mint harminc évig élt Londonban és szinte valamennyi Shakespeare-esszéjét ott írta — mindig bizonyos magyar nézőpontokat is érvényesít ezekben az írói kísérletekben. A széles műveltséganyagot, történelmi és kulturális ismeretrendszerrel mozgóató könyvnek kitüntetett szerepű tényezője a Shakespeare-korabeli és az azt megelőző és követő magyar művelődéstörténet korpusza. Külön írás foglalkozik a drámaköltő kortársával, Szepsi Csombor Mártonnal; az Erzsébet-kori angol irodalomról mint aranykorról szóló esszé viszonyítási pólusa a 16. század magyar vaskora. Amikor a misztériumjátékokról ír, *Az ember tragédiája* is előkerül, amikor a *Vízkeresztről* szól, Kosztolányi Esti Kornélját említi meg, az *Athéni Timon* kapcsán a *Toldi* Bencéjére utal. A hivatkozási kör azonban ennél jóval szerteágazóbb és gazdagabb: Antonin Artaud neve éppúgy előkerül itt, mint Robert Bolté, T. S. Eliotot éppúgy megemlíti, mint George Orwellt. Hivatkozás nélkül van jelen a könyvben Hauser Arnold, akinek nézetét magáévá téve Cs. Szabó Shakespeare korstílus szerinti hovatartozásáról ezt írja: „Shakespeare-t hívják reneszánsz és hívják barokk költőnek. E két magabiztos világ közt áll, valójában *manierista*.”

Ez a Shakespeare-könyv az elmúlt hat év alatt a hetedik Magyarországon megjelent Cs. Szabó-kötet.

P. MÜLLER Péter

A TÖRTÉNET JÁTÉKA

Szávai Géza: *A megfigyelő*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987

A könyv — anyagát tekintve — Herbert Quain írországi író hátrahagyott, ismeretlen műveinek a fordítása. A bevezetőben *Herbert Quain élete és műve*) a fordító közös ismerősként említi Borgest, megteremtve azt az írói háromszöget, amelyről azonban rögtön kiderül, hogy egyik pontja az elbeszélő Herbert Quain — fiktív személy. Marad tehát a „fordító”, Szávai Géza, aki így szerző, elbeszélő, fiktív fordító, a két barát (Borges és Quain) titokzatos szellemi kapcsolatának felderítője, és Quain, ugyanakkor — közvetetten — Borges műveinek magyarázója, értelmezője egyszerre. A fentiekben azonban nem merül ki összes szerepe: Quain neve alatt irodalmi előadást tart, szerelmet vall, gyermekkorára emlékezik, Kavafisszal vitázik, felidézi a tanárával, G. pátcrral folytatott beszélgetéseit, s az itt felmerülő kérdéseket végül a pszichológusnővel tárgyalja meg.

Feltűnő az alakváltogatás folyamán írt jegyzetek, levelek, reflexiók nagyfokú megkomponáltsága, bonyolult s mértanilag mégis nyilvánvaló